

10-LETNIE DOŚWIADCZENIA CEPL W EDUKACJI PRZYRODNICZO-LEŚNEJ W CZASACH TRANSFORMACJI ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ SPOŁECZEŃSTW

Dariusz Anderwald

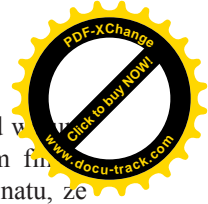
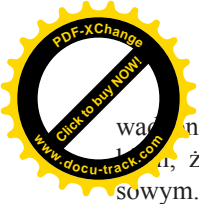
Abstrakt

Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej (CEPL) obecnie jest jednym z wielu ośrodków zajmujących się edukacją przyrodniczo-leśną w Polsce. Ich liczba wzrasta z roku na rok pod wpływem przemian zachodzących w leśnictwie i szerszych tendencji związanych z globalną transformacją świadomości ekologicznej społeczeństw XXI wieku. Są one skutkiem kolejnego, zrównoważonego, etapu rozwoju ludzkości, kiedy to człowiek postrzegany jest jako jeden ze składników środowiska przyrodniczego. Edukacja odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu światopoglądu ekologicznego, stąd zajmuje się nią coraz więcej środowisk, nie tylko formalnie z nią związanych, w tym także liczna rzesza edukatorów leśnych LP, a nawet organizacji pozarządowych.

Powołanie w 1996 r. CEPL przy Leśnym Zakładzie Doświadczalnym SGGW w Rogowie, jako wspólnej inicjatywy dyrekcji generalnej LP oraz SGGW w Warszawie, było posunięciem prekursorskim i przetarło wiele dróg dla późniejszych działań edukacyjnych w Lasach. Ponad 10 lat wspólnych doświadczeń, ścierania się różnych poglądów i koncepcji w tej materii, np. podczas kolejnych konferencji pn. *Współczesne Zagadnienia Edukacji Leśnej Społeczeństwa* i realizacji wielu nowatorskich programów, powstałych tutaj w Rogowie, wpłynęło z pewnością znacznie na dzisiejszy kształt edukacji leśnej w ogóle.

CEPL w Rogowie przeprowadza obecnie wiele różnorodnych działań o charakterze edukacyjnym, jak *zielone lekcje w lesie*, opiniotwórcze dla środowiska leśników, pedagogów i przyrodników cykliczne - konferencje i szkolenia, wydaje także liczne fachowe publikacje.

W kontekście wysokich oczekiwań społecznych w kwestii roli lasów i leśnictwa oraz narastających zmian w formach spędzania wolnego czasu, przed CEPL i innymi podobnymi ośrodkami edukacyjnymi stoją jeszcze liczne zadania do zrealizowania. Wiele problemów i pytań wymaga wciąż roztropnych rozwiązań i odpowiedzi. Jednym z nich jest pytanie jak łączyć edukację z rekreacją, czy i jak przygotować nie tylko leśników, również pracowników parków i przyrodników, do przyjęcia wzrastającego ruchu turystycznego? Profesjonalnie przygotowane i pro-

warszawskie ośrodki edukacji leśnej, powinny tym wyzwaniom sprostać, pod warunkiem, że nie będą pozostawione same sobie, zwłaszcza pod względem finansowym. Same chęci nie wystarczą. Stąd ciągła potrzeba mądrego mecenatu, ze strony rządów, władz, funduszy i instytucji.

Abstract

Center For Nature and Forestry Education is now one of many centres occupied with nature and forestry education. It's quality is being increased every year because of the changes in forestry and broader tendencies bounded with global transformation in ecological awareness of societies of XXI century. Those are the results of another balanced stage of the human race development, where human being is seen as one of many environmental components. Education plays a key part in ecological outlook of the World- this is why more and more communities get absorbed with it, and not only those formally bounded to it, including multitude of forestry educators, but also extragovernmental organisations.

Created in 1996 Center for Forestry and Nature Education beside Forest Experimental Station in Rogów as a joined action of general directoriate of State Forest and Warsaw Agricultural University in Warsaw was a pioneer move and it opened lots of possible ways for educational actions in forest that followed. In over 10 years' of joined experience, clash of ideas and conceptions in this matter, e.g. during the conference *Current Problems of the Forestry Education of Society* and realising a lot of pioneer programs created here in Rogów must've have great influence on today's shape of forestry education in general.

Center for Forestry and Nature Education in Rogów carries out many different educational actions, thanks to *Green Lessons in the Forest*, the opinion making to foresters society, educators and naturalists- conferences and trainings, and also thanks to many professional publications.

In context of high expectations of society in the matter of forest and forestry importance and the increasing changes in forms of spending free time Centre for Forestry and Nature Education in Rogów and other, similar educational centres have a lot of tasks to realize. One of those is answering questions: -how to put together education and recreation?, how to prepare not only foresters, but also park workers and naturalists to deal with an increasing tourist traffic? Professionally prepared managed centers for the forest education should cope with difficulties, but only if they won't be left alone, especially in financial matter. But the wish is not enough. That's why a sensible patronage is still needed from government, authorities, funds and institutions.

Oskarżona - Ewolucja. Przypowieść

Niedawno temu powstał człowiek. Wiele, wiele wcześniej, kiedy Ziemia była śnieżną kulą pokrytą lodem od bieguna do bieguna - narodziła się Ewolucja. Przez tę przyrodnią siostrę Matki Ziemi, dzieje się całe zło w tym ludzkim świecie. To ona jest wszystkiemu winna. Gdyby nie Ewolucja ludzie pewnie do tej pory siedzieliby spokojnie na drzewach i przy śpiewie ptaków spokojnie zajadali banany... Jednak w pewnym momencie zeszli z drzewa i zaczęli wędrować. Wtedy człowiek przyjął wyprostowaną postawę ciała - przypłacił to potem potężnym bólem kręgosłupa, ale szedł dalej. Zwiększył zasięg swojego horyzontu, w tym rozumowego. To początek rozwoju jego świadomości. Więcej widział, więc zaczął przemieszczać się coraz dalej i dalej, aż opanował całą ziemię. W trakcie wymyślił narzędzia. A kiedy osiadł już w jakimś miejscu, pomyślał, że warto by się ogrzać. Spojrzał na sąsiednie drzewo, wziął kamienną siekiere i drzewo ścinał. Od razu zrobiło mu się nie tylko ciepło, ale miał też teraz więcej miejsca, więc zaczął uprawiać rośliny. Któregoś razu wszakże obudził się nad ranem skostniały z zimna przy dogasającym ognisku, ponieważ nie miał już czym palić. Kiedy tak biegł przerażony, zrozumiał, że przecież może w swoim sąsiedztwie zasadzić drzewo! Wiele drzew! Tak, aby wystarczyło dla niego i innych sąsiednich plemion. W ten sposób narodziła się w jego głowie pierwsza świadomość ekologiczna. Kiedy pokazał swoim dzieciom jak pielęgnować małe nasiono, aby powstała siewka, a potem drzewo - narodziła się edukacja ekologiczna.

Wiele lat upłynęło, wiele razy człowiek łamał sobie głowę nad swoją relacją z naturą, zanim doszedł do XXI wieku i wymyślił zrównoważone gospodarowanie zasobami przyrody. Teraz On, trochę schorowany, i jego dzieci, trochę sfrustrowane, myślą jak zachować to, co jeszcze ocalało po rozrzuconych przodkach i jak korzystać z dóbr przyrody, aby przetrwały dla kolejnych pokoleń. Z boku, po cichu patrzy na wszystko zdemaskowana przez Ekorozwój wzbudzona Ewolucja, której marzy się opuszczenie naszej planety i szukanie szczęścia gdzieś w przestworzach, bowiem niedawno odkryto w Układzie Słonecznym nową planetę podobną do naszej. Jednak osaczoną wiecznym lodem, chyba martwą. Nie tak, jak Ziemia...

W ciągu minionego, industrialnego wieku w historii rozwoju ludzkości nastąpiło rozległe, globalne zniszczenie środowiska naturalnego człowieka. Gwałtownie zmalała zarówno liczebność, jak i zasięg występowania wielu gatunków roślin i zwierząt. Tymczasem populacja ludzi osiągnęła liczbę przekraczającą maksymalną pojemność Ziemi już około 1978 roku. W 1999 r. *Homo sapiens* osiągnął już 6 miliardów. Tym samym przekroczyliśmy biomasę jakiegokolwiek gatunku dużych zwierząt lądowych, który kiedykolwiek zamieszkiwał Ziemię. Nadmierny wzrost demograficzny oraz inne globalne zagrożenia, takie jak:

- rewolucja techniczna,

owszechna urbanizacja,
zbrojenia i wojny,

- stosunki społeczno-ekonomiczne i niektóre modele życia,

sprawiły, że współczesny człowiek jako gatunek zbliżył się do punktu krytycznego pod wieloma względami. Nawet narody żyjące w tzw. dobrobycie nie są wolne od trosk. Dowodzą tego zachwianie struktur wiekowych i powszechne choroby cywilizacyjne. Choćby alergie, otyłość, nadciśnienie, choroby nowotworowe, AIDS, bóle kręgosłupa, stres, depresje i nerwice - zmuszają do refleksji i konkretnych działań. Powstała zatem koncepcja zrównoważonego rozwoju populacji człowieka, który przeżywa w sensie globalnym przerażający wzrost liczebny - eksplozję demograficzną. Czas zwiększania liczby ludzi o kolejny miliard ulega niepokojącemu skracaniu. O ile pierwszy miliard podwoiliśmy przez 80 lat, o tyle obecnie potrzebujemy na to tylko lat kilkunastu.

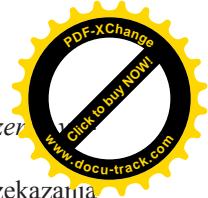
Struktura demograficzna populacji człowieka (za Olaczek 2004 - inf. ustna)

1850 - 1 mld
1930 - 2 mld (80 lat)
1960 - 3 mld (30 lat)
1976 - 4 mld (16 lat)
1987 - 5 mld (11)
1999 - 6 mld (12)
2013 - 7 mld (14)
2027 - 8 mld (14)

Mimo że w sensie globalnym wzrasta zagrożenie eksplozją demograficzną, to w wielu krajach zwłaszcza Starego Kontynentu obserwujemy jednocześnie proces starzenia się społeczeństw. Jest to pochodna zmian ekonomicznych, poprawy zdrowotności (przeżywalności) i konsumpcyjnego modelu życia. Wiąże się z tym chęć posiadania coraz większej ilości dóbr materialnych, robienie tzw. kariery, zmiana modelu rodziny i w konsekwencji spadek dzietności. Statystyczna polska rodzina obecnie posiada 1,2 dziecka. W 2005 r. urodziło się tylko 360 tys. dzieci, podczas gdy w najlepszych czasach wyżu demograficznego połowy lat 80. odnotowano 720 tys. urodzeń. Ocenia się, że o ile średnia wieku społeczeństwa polskiego w 2004 r. wynosi 36 lat życia, to w 2030 będzie to już 45 lat (GUS 2006). Dane te są istotne, również dlatego, że w dalszej perspektywie pokazują potencjalnego odbiorcę naszych usług edukacyjnych.

Najwyższy czas zatem zmieniać złe przyzwyczajenia i nawyki. Zwłaszcza technokratyczny i konsumpcyjny model życia. Antidotum na to ostatnie jest coraz powszechniejszy model życia Slow (Kurdwanowska D. 2006) oraz życia zorientowanego na kontakt z naturą.

Żadne bowiem, nawet najlepsze multimedialne systemy informacji przestrzennej o nadleśnictwie, parku narodowym czy krajobrazowym, o rezerwacie, systemy

postrzegające przeszłość, teraźniejszość, a nawet przyszłość, z punktu widzenia człowieka nie zastąpią lasu (Olenderek 2001).

Zachodzące zmiany w świadomości ekologicznej zmierzają do przekazania oczywistej prawdy, że współczesny człowiek jest tylko częścią przyrody. Zmiany zachodzą na kilku poziomach:

1. rozumowym - myślę,
2. emocjonalnym - czuję,
3. praktycznym - działam.

To ewidentnie przestrzeń do zagospodarowania dla edukacji ekologicznej, w tym przyrodniczo-leśnej, przestrzeń do wychowywania. A to zadanie dla edukacji - powszechnej i permanentnej, formalnej i nieformalnej, zbiorowej i osobniczej. Szczególnie zaś dla edukacji ekologicznej. Szacunkowo w Polsce jest około 600 ośrodków edukacji ekologicznej (Olaczek 1999). Prowadzone są przez organizacje pozarządowe, parki narodowe i krajobrazowe, nadleśnictwa Lasów Państwowych (27 ośrodków w 2005 r.), uczelnie wyższe (np. CEPL SGGW, IBL) i inne instytucje. Są rezultatem oddolnego, spontanicznego ruchu społecznego; powstawały bez zachęt ze strony administracji państwowej, zarówno oświatowej jak i ekologicznej. Jest to swoisty **fenomen kulturowy** lat 90. - przykład zachodzącej wtedy transformacji świadomości ekologicznej polskiego społeczeństwa.

W masowości i spontaniczności ośrodków EE widzę reakcję obywatelską na fakt, iż państwo nie tylko uchyla się od obowiązków mecenasa kultury i oświaty, ale - likwidując kilkadziesiąt tysięcy pozaszkolnych placówek kulturalno-oświatowych i pozalekcyjną działalność szkół - realizuje program tworzenia intelektualnej i ideowej pustki wokół młodego pokolenia. Dobrze, jeśli tę pustkę chociaż częściowo wypełnimy edukacją ekologiczną (Olaczek 1999).

Transformacja świadomości ekologicznej w czasach ekorozwoju

Z uwagi na postępującą degradację środowiska stało się konieczne odejście od tradycyjnej wąsko pojmowanej ochrony środowiska na rzecz ekorozwoju, czyli rozwoju zrównoważonego. Polega on na podporządkowaniu potrzeb i aspiracji społeczeństwa i państwa możliwościom, jakie daje środowisko, którym dysponujemy. Opiera się na jednoczesnym respektowaniu praw przyrody, praw ekonomii i praw rozwoju społeczeństw (Marszał 2001). Ekorozwój to rozwój oszczędny, rozumny, bez marnotrawstwa, bez nastawienia na zysk, nastawiony na **poszukiwanie kompromisów** między człowiekiem XXI wieku i środowiskiem przyrodniczym.

Czasem przełomu świadomościowego kwestii ekologicznej w kategoriach globalnych był tzw. raport U Tanta - Człowiek i jego środowisko opublikowany w 1969 roku.

...y zapobiec konsumpcyjnemu modelowi społeczeństw w 1972 r. na 1...
... ONZ w Sztokholmie, zainicjowano proces zrównoważonego rozwoju, a
... lat później na konferencji ONZ w Rio de Janeiro w 1992 r. nazwanej *Szczytem Ziemi* powstał Światowy Program Działań na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju zwany *Agendą 21*. Wg wielu światłych umysłów Szczyt Ziemi jest granicą epok, kiedy to prym w XXI w. przejęły nauki biologiczne. Epoka postindustrialna została zdefiniowana wytycznymi Agendy 21.

Oto niektóre z nich:

- prawo do życia wszystkich gatunków na równi z człowiekiem. Żaden gatunek nie może być niszczoney ponad konieczność wynikającą z umiarkowanego użytkowania zasobów,
- zachowanie różnorodności nie tylko na terenach chronionych, ale i poza nimi, tj. na terenach użytkowanych gospodarczo,
- zachowanie różnorodności na trzech poziomach organizacji przyrody: genetycznym, gatunkowym i ekosystemowym.

W Polsce transformacja świadomości ekologicznej związana jest z czasem także transformacji ustrojowej lat 90. (Burger 2005). Wśród głównych czynników należy wymienić: demokratyzację życia i upodmiotowienie społeczeństwa, powołanie samorządów lokalnych, zmiana struktury przemysłu i zmiany w prawodawstwie ekologicznym. Jednocześnie w tym okresie zaszła w polskim społeczeństwie transformacja ekonomiczna. Dla wielu otworzyły się wówczas duże możliwości dostępu do tak pożądaných wcześniej dóbr materialnych i usług. Ale dla wielu się nie otworzyły. Niestety, wraz z rozwojem tzw. *kultury masowej* nastąpiło zjawisko zubożenia intelektualnego społeczeństwa, które zaczęło się zadowalać niewyszukaną rozrywką i zwyczajną tandetą. Kiedy *inteligencja zamilkła* (Skarga B. 2006), powielone często zachodnie formy rozrywki, w tym rekreacji, nie wymagały ani wykształcenia, ani myślenia, ani nawet wysiłku. Na tym tle dużym wyjątkiem jest obserwowana wtedy ogromna pozytywna aktywność w kwestii ekologicznej.

Ostatecznie w naszym kraju zasady zrównoważonego rozwoju zostały przyjęte i określone wraz z powstaniem w 1997 r. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, na mocy której władze publiczne są zobowiązane do prowadzenia polityki zapewniającej bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłemu pokoleniom. W ramach realizacji tych założeń, a zwłaszcza *Polityki Leśnej Państwa* przyjęto fakt, że jednym z podstawowych zadań realizowanych przez Lasy Państwowe jest - edukacja leśna społeczeństwa.

Przykładowe wymierne efekty transformacji świadomości ekologicznej to zwiększenie liczby parków narodowych z 15 w 1989 r. do 23 w 2001, powstanie 19 leśnych kompleksów promocyjnych w latach 1996-2005, powstanie kilkuset (600?) ośrodków EE, utworzenie nowego kierunku studiów na polskich uczelniach wyższych - ochrony środowiska, początek powszechnej segregacji i recyklingu odpadów czy w końcu powstanie wielu oczyszczalni ścieków. Przykładowo, o ile

w 1990 r. aż 363 (!) miasta nie były obsługiwane przez oczyszczalnie ścieków, a w 2003 r. dotyczyło to jedynie 44 miast (Burger 2005). Demokracja i demokratyzacja sprzyjała też powstaniu wielu niezależnych ekologizujących organizacji pozarządowych, które korzystają z rosnących środków finansowych polskich i zagranicznych mechanizmów i funduszy, przy niepokojącym spadku od 1999 r. nakładów na ochronę środowiska w Polsce w sferze budżetowej. Badacz ruchów ekologicznych P. Gliński (1989) stwierdza wyraźny wzrost liczby tzw. NGO'sów ze 135 w 1989 r. do 700 w 1995. Dzisiaj trudno już oszacować ich liczbę. To ogromna rzesza pełnych ciekawych inicjatyw, aktywnych społecznie ludzi. Pomijając katastrofistów i ekowojowników należy z uznaniem stwierdzić, że *kwes-tia ekologiczna* w odbiorze społecznym *znormalniła*, choć oczywiście nadal istnieje wiele obszarów konfliktogennych dotyczących przykładowo przebiegu szlaków komunikacyjnych (w tym tras narciarskich i rajdów samochodowych), zachowań konsumenckich, gospodarki odpadami i funkcjonowania terenów o wysokich walorach przyrodniczych. Warto zauważyć, że częstą przyczyną bardziej znanych konfliktów są błędy i zaniedbania urzędnicze, a nie złe zamiary NGO'sów. Podstawowym zadaniem władz wszystkich szczebli powinno być zatem wykorzystanie ogromnego potencjału wsparcia społecznego, a rozwiązywanie ewentualnych różnic zdań. Obecnie bowiem większość polskich organizacji pozarządowych zmierza w stronę działań promujących zasady zrównoważonego rozwoju, przejmując systematycznie rolę choćby *edukatora ekologicznego* (Anderwald et al. 2002, Konieczny et al. 2004) czy niezależnego *adwokata* reprezentującego interes ekologiczny całego społeczeństwa (np. Polski Klub Ekologiczny). Ich częste deprecjonowanie w oczach opinii społeczności leśnej (prasa leśna) oraz niewielkie korzystanie przez LP z ich doświadczeń i zaangażowania (upadek koncepcji Forum Leśnego) - może być pewnym *grzechem zaniechania*.

Z drugiej jednak strony LP podlegają również duchowi czasów przemian świadomościowych i w chwili obecnej plasują się na jednym z najwyższych miejsc w realizacji edukacji ekologicznej w ogóle. Stawia to je w gronie nowoczesnych firm, a jednocześnie instytucji państwowych - plastycznych i otwartych na zewnątrz. Co więcej edukacja leśna społeczeństwa staje się od 2003 r. jedną z działalności podstawowych i planowych. Coraz lepiej zorganizowana, posiada do dyspozycji rozwijającą się infrastrukturę. LP na potrzeby edukacji leśnej społeczeństwa wykorzystują około 2 tys. własnych obiektów. Są to (2004 r.) wyspecjalizowane ośrodki edukacyjne (27), zielone szkoły (6), izby leśne w nadleśnictwach (125), zielone klasy (133), ścieżki (601), a także inne powierzchnie takie, jak: szkółki leśne, drzewostany nasienne czy też niektóre rezerваты przyrody. Najbardziej oczekiwaną od leśników formą edukacji jest obecnie lekcja w lesie. W 2004 r. przeprowadzono w LP ponad 11 tys. takich lekcji dla około 395 tys. dzieci z 7 tys. szkół (Chrzanowski 2005a). To ogromny potencjał. Jednak, mimo to, podstawowym mankamentem prowadzonej edukacji leśnej jest nadal brak niezależnych

stare stanowiska przygotowanych pedagogicznie edukatorów leśnych i powierzać im osobom często przypadkowym, które przede wszystkim pełnią w nadleśnictwach funkcje związane z prowadzoną gospodarką leśną. W 2004 r. najliczniejszą grupę edukatorów stanowili leśniczowie, podleśniczowie, strażnicy leśni i stażyści (71%). Edukacją - i wychowaniem - zajmuje się więc obecnie w Lasach w większości kadra techniczna (!). Samodzielne stanowiska edukatorów leśnych, o ile w ogóle takie istnieją, są traktowane po macoszemu i słabiej wynagradzane. Poza tym prowadzona edukacja finansowana jest w ponad 50 % z środków własnych nadleśnictw. Wydaje się zatem, że w przypadku jej dalszego wzrostu, co zapewne nastąpi, ilość odbije się zdecydowanie na jakości. Należy więc dążyć do tworzenia odrębnych, odpowiednio uposażonych etatów dla osób zajmujących się edukacją leśną w nadleśnictwach, ale z wykorzystaniem w większym stopniu środków samorządów lokalnych, stowarzyszeń pozarządowych oraz zewnętrznych funduszy i mechanizmów finansowych (krajowych i zagranicznych).

Era wypoczynku na *lonie natury*

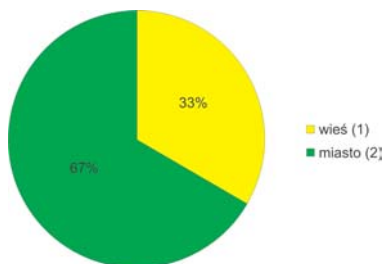
W XXI w., wieku biologii, krystalizuje się wizerunek człowieka wrażliwego na potrzeby ochrony środowiska, spragnionego rzeczywistego kontaktu z naturą. Przedrostek eko- pojawia się w coraz to różniejszych kombinacjach, np. ekorozwój, ekoturysta, ekoprodukt, ekoatrakcje.

Obecnie na naukę, hobby, sport, podróże, rekreację i wypoczynek mamy o wiele więcej czasu niż np. 70 lat temu. Wydłużenie średniej długości życia o 15 lat oraz skrócenie czasu pracy (tab. 1) powoduje wzrost czasu poświęcanego m.in. na wypoczynek i rekreację czy realizację hobby (Grzywacz 2002). Rekreacja jest zjawiskiem społecznym, którego natężenie wzrasta także wraz z postępującą urbanizacją i zmianami ekonomicznymi. Im więcej ekosystemów betonowych, tym większe są potrzeby rekreacji w ekosystemach zbliżonych do natury - zwłaszcza lasach (ryc. 1). Przykładowo tempo wzrostu tych potrzeb jest 5 razy większe niż przyrost ludzkości (Riedl 1997).

Tab.1. Światowe tendencje do skracania tygodniowego wymiaru godzin pracy (za Wnuk 2003 zmienione).

Table 1. World trends for shortening working week (Wnuk 2003, changed)

Rok	USA	Europa
1850	72	64
1890	60	69
1930	48	58
1950	40	48
2005	30-36	40

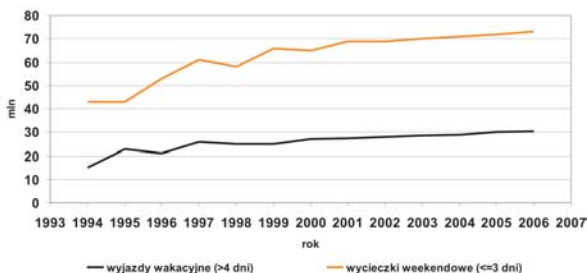
Ryc. 1. Rekreacja w polskich lasach (za E. i K. Janeczko 2004).
Fig. 1. Recreation in polish forests (E. and K. Janeczko, 2004)

W ramach turystyki krajoznawczej miliony turystów na całym świecie (często zamożnych ludzi w średnim wieku) przemieszczają się na coraz to większe odległości w celu odwiedzenia różnego rodzaju obiektów: miast albo też miejsc o walorach przyrodniczych. O ile te pierwsze można zwiedzać, o tyle wypoczywać można raczej zdecydowanie tylko w tych drugich: nad morzem, w górach, nad jeziorami, **w lesie**, parku. Przykładowy slow travelling polega na wynajmowaniu na tydzień lub dwa małego domku w okolicy, którą chce się poznać, spacerach po lesie, poznawaniu okolicznych miasteczek, potraw, tradycji, kultury (www.slowtrav.com).

Ocenia się (Durczek 2003), że turystyfikacja świata może w kolejnych latach pójść w dwóch kierunkach:

- komercjalizacji turystyki (tereny zurbanizowane),
- ekologizacji turystyki (tereny o wartościach przyrodniczych).

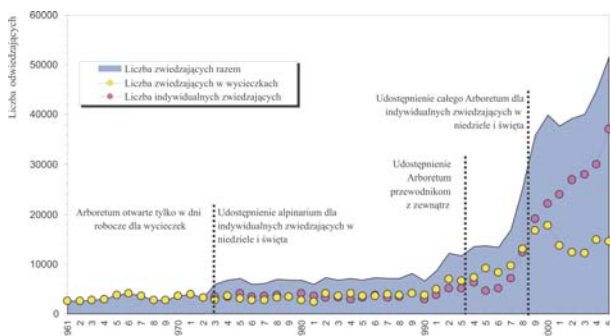
Lasy w sposób naturalny są predysponowane do pełnienia funkcji rekreacyjnych i zdrowotnych. Wspomniane wcześniej upodmiotowienie społeczeństwa, w efekcie transformacji świadomości społecznej, spowodowało większe poczucie odpowiedzialności za samych siebie i swoje rodziny. Coraz powszechniejszą formą spędzania wolnego czasu, rekreacji i edukacji jednocześnie, są krótkie wspólne wyjazdy rodzinne do lasów (ryc. 2) czy nowopowstających ogrodów dendrologicznych (ryc. 3). Ciekawą formą są też tzw. różnego rodzaju *bezkrwawe łowy* (fot. 2, 3). Do działań tego typu najbardziej przekonujące są dwa motywy - zdrowotny i ekonomiczny. Motyw ekonomiczny jest mniej uświadamiany, jednak niezmiernie istotny w myśl zdrowej zasady, że lepiej zapobiegać chorobom, niż je potem za duże (obecnie) pieniądze leczyć. Wystarczy wymienić tylko kilka właściwości lasów: przeciwgruźlicze, przeciwastmatyczne, przeciwbronchitowe, odkażające, uspokajające, antydepresyjne itp. (Pieńkos, Kikulski 2006). Na motyw zdrowotny wpływa budowanie świadomości pozytywnego wpływu lasu na zdrowie (Pieńkos, Kikulski 2006). W krajach rozwiniętych coraz więcej uwagi poświęca się rekreacji i aktywnemu wypoczynkowi *na łonie natury*, gdyż taki sposób spędzania wolnego czasu ma pozytywny wpływ na zdrowotną kondycję społeczeństwa. Np. w Szwecji zaobserwowano, że brak aktywności fizycznej jest jednym z podstawowych czynników odpowiedzialnych za słabe zdrowie

Ryc. 2. Rodzinne wyjazdy wakacyjne i wycieczki weekendowe polskich turystów [mln] w latach 1994-2001, prognozy na 2002-6 (za E. i K. Janeczko 2004).

Fig. 2. Family holiday trips and weekend trips of the polish tourists (mln) in 1994 - 2001, the forecasts for 2002 - 2006 (E. and K. Janeczko, 2004)

i przedwczesną śmierć wśród dorosłych i osób starszych. Spośród różnych sposobów aktywnego spędzania wolnego czasu potencjalnie największą możliwość zwiększenia aktywności ruchowej Szwedów przypisuje się spacerom w lesie (Paluch 2006), w tym robiącym furorę obecnie także w Europie - spacerem z kijkami (nornic walking). Jest to połączenie marszu z techniką jazdy na nartach biegowych. Liczba fanów tej formy aktywności wzrosła tak, że organizowane są nawet tzw. nornic walking holidays, wakacje w cztero-, pięciogwiazdkowych hotelach w urokliwych zakątkach leśnych, gdzie są przygotowane trasy do pieszych wędrówek (www.norhspport.pl; www.nordicwalking.com). W Niemczech zakup kijków jest nawet refundowany z ubezpieczenia zdrowotnego. Holendrzy i Szwajcarzy natomiast masowo wsiadają na rowery. U tych ostatnich przygotowano prawie 1000 km ścieżek rowerowych. Obsługa licznych wypożyczalni pomaga zaplanować trasy i znaleźć rower w każdym kantonie. Zaś na promach, w pociągach i autobusach przygotowane są specjalne miejsca dla rowerzystów i bagażniki (www.veloland.ch).

Ryc. 3. Liczba turystów zwiedzających rogoźskie arboretum w latach 1961-2005 (wykres P. Banaszczak).

Fig. 3. Number of visitors of the Arboretum in 1961 - 2005 (P. Banaszczak)

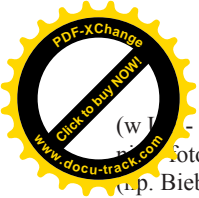

Fot. 1. Ciekawą formą spędzania czasu jest fotografia przyrodnicza, tzw. *bezkrwawe łowy*, które wpływają na nabywanie umiejętności obcowania z przyrodą i koncentracji uwagi na jej detalach (fot. D. Anderwald).

Photo 1. Interesting form of spending spare time is the nature photography (so-called bloodless hunting). It influences on gaining skills of communing with the nature (photo D. Anderwald)

Fot. 2. Ornitologia jest coraz powszechniejszą formą spędzania czasu. Na zdjęciu ornitolog i leśnicy obserwujący w sposób bezinwazyjny gniazdo bociana czarnego (fot. D. Anderwald). Do stowarzyszeń ornitologicznych w na całym świecie i w Polsce należy coraz więcej osób, np. w USA bez względu na zawód ornitologią zajmuje się ok. 70 mln Amerykanów

(wielu eurodeputowanych). W Polsce coraz bardziej powszechne staje się pozostawianie sprzętu fotograficznego do fotografowania dzikich roślin i zwierząt, a w szczególności ptaków. Powstały m.in. w (np. Biebrza, Świdwie) ścieżki spacerowe ze stanowiskami do obserwacji dzikich ptaków. *Photo 2. Ornithology is becoming increasingly form of spending spare time. On the picture there is the ornithologist observing a stork's nest (photo D. Anderwald). The ornithological associations on the whole world and in Poland embraces more and more people. In the USA there are about 70 million people (in the UE - many Members of the European Parliament). Taking pictures of the wild animals and plants (mainly birds) is becoming increasingly common in Poland. There are many nature paths with the observation posts*

Leśny produkt (eko)turystyczny

Na rynku turystycznym początku XXI w. pojawia się nowy typ konsumenta, który jest wrażliwy na potrzeby ochrony środowiska, skłonny do zakupu proekologicznych towarów i usług, jak również gotowy do zmiany swojego stylu życia. Coraz częściej na rynku turystycznym mówi się o ekoprodukcje turystycznym oraz atrakcjach ekoturystycznych (Duricek 2003). Powstało nawet nowe pojęcie - ekoturystyka! Definicja ekoturystyki nie funkcjonuje w oficjalnych statystykach, stąd trudno ją zmierzyć. Jednak ocenia się, że w całym przemyśle turystycznym może to być nawet do 60%. Dla przykładu parki narodowe USA odwiedza rocznie 275 mln osób, które przynoszą dochód ok. 14 mld dol. rocznie i dają zatrudnienie 300 tys. osób (Gil 2006).

Z punktu widzenia ekoturystyki i zachodzących zmian w świadomości ekologicznej można podzielić turystów na trzy grupy (za Duricek 2003 zmienione):

- pseudoturysta,
- turysta,
- ekoturysta.

Pseudoturysta to najczęściej oglądacz, który ogranicza się tylko do powierzchownego poznania otaczających go miejsc i ludzi. Czas chce spędzić przede wszystkim przyjemnie. Interesują go głównie imponujące atrakcje oraz konsumpcja. Szybko się nudzi. Wymaga wysokiego standardu dotyczącego obsługi swojej osoby, często nazbyt przesadnego. Raczej po sobie nie sprząta. Szczególnie uciążliwe odmiany to: egoista lub co gorsze - wandal.

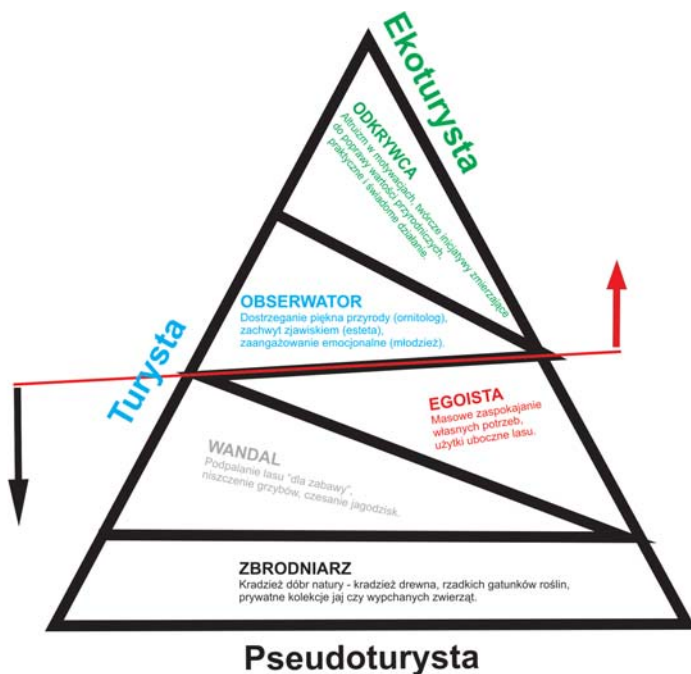
Turystę cechuje raczej określenie konkretnego celu poznawczego, typu zwiedzenie zabytków czy ciekawych miejsc. Stara się poznać głębiej otaczającą go rzeczywistość i uwarunkowania, ale bez zbytniego zaangażowania emocjonalnego. Wymaga odpowiedniego standardu w kwestiach obsługi, ale bez zbędnej przesady. Chce spędzić czas przyjemnie i pożytecznie. Sprząta po sobie, ponieważ przestrzega obowiązujących norm. Szuka równowagi pomiędzy wolnością, a odpowiedzialnością.

Ekoturysta to typ odkrywcy. Stara się nie tylko poznać otaczającą go rzeczywistość, ale być przez dłuższą lub krótszą chwilę jej częścią. Ma podwyższoną wrażliwość na otaczające go piękno świata, zwłaszcza świata przyrody, której na

coś mu brak, a które teraz dopiero w bezpośrednim kontakcie odkrywają. Zaangażowany, potrafi rezygnować z własnej wygody na rzecz poznawania walorów. Przy silnym zaangażowaniu, zwłaszcza emocjonalnym, potrafi aktywnie wpływać na miejsce i np. sprząta po innych śmieci. Czasami bywają odmiany uciążliwe: ekowojownik, nachalny fotograf przyrody.

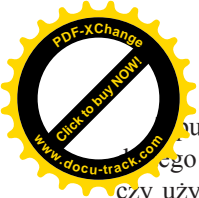
Bez względu na proponowane podziały (rys. 4) granicą oddzielającą jest (eko)linia rozdzielająca turystę od ekoturysty. Jest to linia zaangażowania emocjonalnego, przeżycia wewnętrznego, choćby krótkiego zachwytu danym zjawiskiem przyrodniczym. Jest to początek drogi od zwykłego obserwatora do aktywnego odkrywcy i uczestnika. Na przeciwnym biegunie znajdują się kolejno: egoista, wandal czy nawet zbrodniarz.

Bez wątpienia lepiej w Lasach gościć świadomych ekoturystów niż turystów zwykłych, o pseudoturystach nie wspominając. Ci pierwsi mając większą świadomość przyrodniczą czynią mniej szkód w ekosystemach leśnych. Jednak trudno też zakazać wstępu do lasu tym ostatnim. Wydaje się, że wątek ekoturystyczny może być obecnie jednym z ważnych zadań edukacji przyrodniczo-leśnej w LP, zwłaszcza w stosunku do młodzieży starszej i osób dorosłych w średnim wieku (36-45 lat).

Ryc. 4. Schemat transformacji pseudoturysty w ekoturystę.

Fig. 4. Scheme of transformation from pseudotourist into ecotourist

punktu widzenia leśnej oferty (eko)turystycznej szczególnie predysponowane do tego celu są leśne kompleksy promocyjne (LKP), niektóre rezerваты przyrody, czy użytki ekologiczne. LKP z wielu względów, zwłaszcza te w pobliżu dużych miast. Przykładowo z różnych form rekreacji połączonej najczęściej z edukacją korzysta corocznie w LKP Lasy Spalsko-Rogowskie około 80 tys. dzieci i dorosłych (ryc. 7). LKP posiadają niezbędną do tego celu infrastrukturę, tj. izby leśne, ośrodki EE, ścieżki dydaktyczne i edukacyjne (podział ścieżek za Antczak 2003), edukatorów. Wokół nich skupiają się też lokalne społeczności oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych mające swoich przedstawicieli w radach społeczno-naukowych. To pozytywny przykład otwartości LP i uspołecznienia zarządzania Lasami. Niestety, leśny produkt turystyczny nie jest odpowiednio wypromowany dla potencjalnych klientów - ekoturystów. Chociaż LKP istnieją już ponad 10 lat, to nadal nie są rozpoznawalne w społeczeństwie. Istotną barierą jest też brak typowego dla wszelkich form organizacyjnych *Zarządu*, problemy natury techniczno-formalnej, ponieważ tak naprawdę nie ma z kim nawiązać bezpośredniego kontaktu. Głównie z tych powodów dotychczasowe formy współpracy na linii np. NGO i LKP nie były ożywione i nie są satysfakcjonujące (Anderwald 2005a). Wciąż brak jest w LP kompleksowej oferty turystycznej i realnego pomysłu na jej powszechną realizację (Lisowska, Hyży 2005). Podjęta przez Ośrodek Badawczo-Rozwojowy LP w Bedoniu próba przeszczepienia na polski grunt doświadczeń leśników francuskich, z niewiadomych powodów, również się nie powiodła. A wszystko to, mimo wzrastającego zapotrzebowania społecznego i wielu ciekawych oddolnych inicjatyw w tym względzie przejawianych przez poszczególne nadleśnictwa. W nadleśnictwach powstało wiele atrakcyjnych miejsc, gdzie istnieje możliwość realizacji (eko)turystyki, gdzie teoretycznie wypoczynek można połączyć z edukacją przyrodniczo-leśną i odwrotnie. W 2005 r. infrastruktura techniczna LP składała się z ponad 1200 obiektów edukacyjno-turystycznych. Obok ośrodków szkoleniowo-wypoczynkowych i edukacyjno-muzealnych są to m.in. kwatery myśliwskie, pokoje gościnne, miejsca biwakowe, ścieżki dydaktyczne czy parkingi. Teoretycznie LP posiadają szeroką ofertę w/w obiektów (Hyży et al. 2005). Teoretycznie, gdyż szczegółowe określenie ich lokalizacji i ilości dla potencjalnego klienta jest nadal mocno utrudnione. Poza przysłowiowym dachem nad głową, równie istotna dla (eko)turysty jest także **jakość** oferowanej usługi. Nie chodzi tu oczywiście o najwyższy standard pokoju, który może być po prostu schludny i czysty, ale o możliwość bezpośredniego kontaktu z ludźmi i miejscem oraz odpowiednią (eko)ofertę spędzenia wolnego czasu. Być może zatem część kwater myśliwskich warto zamienić na *chaty trapersa*, a ambony myśliwskie na *czatownie obserwacyjne*...?

Z kolei w przypadku rezerwatów przyrody podstawowym mankamentem w ich wykorzystaniu turystycznym jest fakt pełnienia przez nie funkcji ochronnych przy jednoczesnym braku jasnych zasad udostępniania dla zwiedzających. Co gorsza

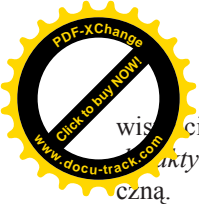

większość rezerwatów nadal nie ma opracowanych planów ochrony (Simons 2005), natomiast jeśli już są, to mocno niedoskonałe: ograniczone tylko do inwentaryzacji przyrodniczej, nie podają metod dalszego postępowania z chronionymi gatunkami, nie podają źródeł ich finansowania. Przykładowo w atrakcyjnym turystycznie nadleśnictwie Łąck w 2004 r. średnie koszty rocznego utrzymania 1 rezerwatu wyniosły około 100 tys. zł (Rodziewicz 2006). Te rezerваты przyrody, które teoretycznie nadają się do uprawiania *miękkiej* turystyki są słabo przygotowane do pełnienia tego zadania i pozbawione zwykle odpowiedniej infrastruktury (parkingi, ławki, kosze). Rezerваты przyrody w większości nie spełniają zatem ani funkcji edukacyjnej, ani rekreacyjnej, które powinny być nierozzerwalnymi składnikami turystyki w obiektach i na obszarach chronionych. Całkowicie przed turystami powinny być zamknięte niektóre rezerваты ustanowione dla ochrony np. bardzo wrażliwych siedlisk przyrodniczych, ekosystemów reliktowych lub endemicznych, stanowisk gatunków zagrożonych czy skrajnie nielicznych. Nie ma natomiast żadnych powodów, aby zamykać przed turystami leśne rezerваты na obrzeżach miast, zwłaszcza gdy celem ich powstania była ochrona przed urbanizacją, albo też tworzono je jednocześnie z myślą o rekreacyjnych potrzebach mieszkańców aglomeracji miejskich. Tak, jak nie można zamknąć przyrody w rezerwatach przyrody, tak nie można też zamykać rezerwatów przed turystami. Trudno wymagać bowiem od ludzi szacunku np. dla rzadkiej rosiczki okrągłolistnej, skoro jej nigdy w życiu nie widzieli. Poznanie konkretnych gatunków roślin czy zwierząt wpływa zdecydowanie pozytywnie na wzrost liczby zwolenników jej ochrony.

O wiele mniej skomplikowane od strony prawnej i organizacyjnej, a tym samym łatwiejsze do prowadzenia edukacji i turystyfikacji są użytki ekologiczne. Istotą ich tworzenia jest to, aby na poziomie lokalnym (gminy) *zarazić* jak największą liczbę szkół i miejscowych przyrodników działaniami ochronnymi w pobliżu miejsca zamieszkania.

Czy cele edukacji leśnej są znane?

Reforma polskiego szkolnictwa (1999 r.) zakłada integrację wiedzy z różnych dziedzin nauki i kształcenie umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów. Np. metody tzw. problemowe pokazują drogę do osiągnięcia celu. Oświata polska poszukuje nowej tożsamości, zarówno w formie jak i treści. Modyfikacji i zmianom ulegają programy szkolne. Powstają ciekawe inicjatywy aktywizujące środowisko nauczycielskie, choćby akcje *Gazety Wyborczej: szkoła z klasą, nauczyciel z klasą* itp. Większość szkół w ramach realizacji międzyprzedmiotowej ekologicznej ścieżki edukacyjnej wychodzi na zewnątrz i poszukuje kontaktów pozaszkolnych. Nauczyciele od leśników oczekują zatem ścieżek koncentrujących się wokół tematyki, która nie mieści się w całości w żadnym z przedmiotów nauczania, zaś służy całościowemu postrzeganiu przez uczniów otaczającej go rzeczy-

wisłoci i zjawisk przyrodniczych. Tymczasem ścieżki leśne, zwłaszcza te z turyzmem, coraz bardziej aktywne serwują po pierwsze **gotową wiedzę**, po drugie - nazbyt specjalistyczną.

Edukacja leśna natomiast wpisuje się w nurt szerszej edukacji ekologicznej (EE), środowiskowej (ang. environmental education), która syntetyzuje treści wielu nauk przyrodniczych, humanistycznych i społecznych oraz zawiera sądy wartościujące zaczerpnięte z etyki. Niewątpliwie obok biologii, fizyki, geografii czy chemii, najbliższa EE jest inna nauka biologiczna - ekologia. Przy czym samo **przekazywanie wiedzy** o składnikach przyrody jest jedynie wstępem do EE. Właściwa EE zaczyna się wtedy, gdy opisujemy relacje między człowiekiem (społeczeństwem), a elementami przyrody, kiedy traktujemy je jako wartości - oceniamy ich zagrożenie i wskazujemy sposoby ochrony (Olaczek 1999).

Celem edukacji przyrodniczej jest zatem nie tyle przekazywanie nowej porcji **wiedzy**, ale raczej pomoc w samodzielnym **odkrywaniu** praw i mechanizmów rządzących przyrodą oraz zrozumieniu zjawisk i działań prowadzących do wyrobienia odpowiednich postaw (zmienione za E. Mills 1870-1922, F. Tilden 1883-1980 - twórcy nowoczesnej edukacji przyrodniczej).

Wychodząc z powyższych założeń, pewnej weryfikacji wymagają zatem skompilowane poniżej wcześniejsze definicje zawężające zakres edukacji leśnej jedynie do samego przekazywania wiedzy.

Definicja racjonalna

*Jednym z najważniejszych celów edukacji leśnej jest **uświadomienie** społeczeństwu, że nie jest możliwe zachowanie siedlisk i ekosystemów leśnych tylko w parkach narodowych i rezerwach przyrody (Grzywacz 1996).*

Definicja pedagogiczno-pragmatyczna

*Cel edukacji leśnej to przede wszystkim upowszechnienie **wiedzy** na temat zasad funkcjonowania ekosystemów leśnych (Będkowski 1996).*

Definicja pedagogiczno-ekologiczna

*Głównym celem edukacji leśnej jest rozpowszechnianie **wiedzy** o wszechstronnych związkach człowieka z lasem (Czołnik 1996).*

Nie do końca adekwatne są również ujęcia typu mocno ekologicznego czy pedagogicznego.

Definicja ekologiczna

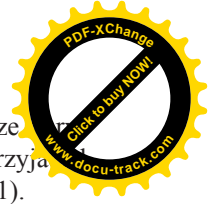
Celem edukacji ekologicznej jest kształtowanie pozytywnego, emocjonalnego stosunku dziecka do otaczającego go świata poprzez bezpośredni kontakt z przyrodą, jej doświadczaniem, przeżywaniem i spostrzeganiem (Soida 1996).

Definicja pedagogiczna

Edukacja leśna to nie tylko przekazywanie wiedzy i umiejętności, ale przede wszystkim **wychowanie**. Odbywa się to jak gdyby przy okazji, ale jest to szansa, którą musimy wykorzystać (Olenderek 2001).

Syntetyzując wydaje się zatem, że zgodnie z oczekiwaniami środowiska nauczycieli głównym celem edukacji leśnej jest nie tyle przekazywanie nowej porcji wiedzy w ogóle, ale raczej pomoc w odkrywaniu prawd i mechanizmów rządzących przyrodą i wyrobienie odpowiednich *proprzyrodniczych (proleśnych)* postaw (wychowanie) - za pomocą metod odwołujących się do świata przeżyć i emocji. **My, Ludzie, mamy bowiem dość racji obiektywnych, aby stanąć po stronie ochrony przyrody. Przede wszystkim jednak ocalić ją może nasze uczucie, poczucie dostrzeżenia i podziwiania piękna** (za Dorst 1971, Olenderek 2001 - zmienione). Proces poznawania jest więc procesem nie tylko racjonalnym, ale przede wszystkim, z punktu widzenia metodycznego - emocjonalnym. Mimo racjonalnych argumentów, często także dorosły człowiek reaguje emocjonalnie. Z drugiej strony jednak należy podkreślić wagę umiejętności - wiedzy - nazywania otaczających nas rzeczy i zjawisk, gdyż najczęściej **nie znamy właśnie tego, czego nie umiemy nazwać** (Soszyński 2001, Kozłowski 2005). Ponadto należy przestrzegać przed różnymi przejawami fałszywej świadomości ekologicznej, kiedy to emocje i uprzedzenia biorą wyraźnie prymat nad racjonalnymi argumentami. Fałszywa świadomość ekologiczna dotyczy także uprzedzeń społecznych w stosunku do roli leśnika w funkcjonowaniu ekosystemów leśnych. Jak wynika z przeprowadzanych badań społeczeństwo nadal postrzega pracowników LP jako tych, którzy w większości wycinają drzewa. W powszechnej świadomości lasów w Polsce (!?) ...ubywa (Żornaczuk 2006). A zatem społeczeństwo wydaje się nie zauważać autentycznych zmian na lepsze w funkcjonowaniu Lasów. Dlaczego? Być może problem tkwi w samych leśnikach i przyjętej metodzie edukacji łączonej z marketingiem, który często przypomina minioną propagandę sukcesu i nieprawdziwą dla odbiorców (zwłaszcza dzieci!) mitologizację? Często manierą wśród edukatorów-leśników jest nadmierne budowanie wizerunku firmy i przekraczanie cienkiej linii pomiędzy edukacją a agitacją. Przykładem **mit leśnika - przyjaciela lasu**. W efekcie transformacji świadomości ekologicznej, jesteśmy świadkami zmiany hierarchii oczekiwań społecznych od LP. Na pierwszy plan wysuwa się zachowanie i ochrona lasów (środowiska przyrodniczego), następnie odpoczynek (rekreacja) i na końcu dopiero dostarczanie surowca. Jednak nie można mówić tylko o funkcjach ekologicznych i społecznych lasu, pomijając wstydliwym milczeniem funkcje gospodarcze. Owszem, leśnicy wycinają w ramach swoich obowiązków część drzew, bo tego wymaga od nich społeczeństwo i metodyka prac leśnych. Drewno jako jeden z najczystszych ekologicznie i odnawialnych surowców było i prawdopodobnie jeszcze długo będzie pozyskiwane gospodarczo. Np. angielscy i skandynawscy leśnicy wyraźnie podkreślają fakt

niezapomianej roli drewna i stąd potrzeby jego pozyskania. W imię walki ze stereotypami leśnika tworzone są jednak często nowe mity: leśnik - przyjaciel zwierząt, las - najwyższe dobro, wieczne (stare) drzewo itp. (Okolów 2001).

Rekreacyjny kierunek rozwoju edukacji leśnej ?

Edukacja leśna nie jest już zjawiskiem nowym w LP. Zupełnie bez kompleksów można powiedzieć, że leśnicy są gdzieś w połowie drogi. Zdarzają się porażki, ale jest też wiele sukcesów (Chrzanowski 2005b). Co więcej edukacją nieformalną bowiem (LP & NGO) można często zdziałać więcej, niż po wielokroć schematycznymi strukturami edukacji szkolnej, która niestety wciąż nie radzi sobie w wielu sytuacjach. Uczniowie coraz częściej są agresywni nie tylko w stosunku do samych siebie, ale także do nauczycieli, którzy często boją się swoich podopiecznych (przypadki pobicia). Narastająca fala nadużywania wulgaryzmów, alkoholu, narkotyków czy przedwczesnego seksu to efekt prozachodniej cywilizacji i objawy *zagrożonej psychosfery* (Zin 2005). Należy zatem szukać wielu dróg w imię dobra przyszłych pokoleń. W kontekście niedawnego (2005 r.) porozumienia zawartego w Spale pomiędzy LP i ZHP, szczególnie ciekawym kierunkiem mogą też być metody i techniki harcerskie. Warto podkreślić, że metody aktywizujące w polskiej oświacie są stosowane od końca lat 90., zaś w skautingu od ponad 80 lat! (Anglia - Baden Powell). To ogromne doświadczenie, z którego także warto korzystać.

W rozważaniach nad kierunkami edukacji leśnej, w kontekście zachodzących społecznych przemian świadomościowych, należy zdecydowanie łączyć rekreację z edukacją. Z preferowanych form rekreacji w lasach (ryc.6) wynika, że największym powodzeniem (61%) cieszą się formy związane z sezonowymi (wakacyjnymi) wyjazdami w połączeniu z możliwością aktywności fizycznej. Formy edukacyjne (np. ścieżki) plasują się na drugim miejscu (22%) jednak są niewiele przed formami użytecznymi, czyli przysłowiowym pielieniem w przydomowym ogródku. Wynika więc z tego wyraźny wniosek, że leśne ścieżki powinny bardziej aktywizować ruchowo i skłaniać się raczej w stronę marszów na orientację niż muzealnego zwiedzania ścieżek dydaktycznych. W przeciwieństwie do nich ścieżki typu edukacyjnego, gdzie odbywają się np. na zasadzie biegu harcerskiego i stacji poszczególne ćwiczenia i konkretne zadania do wykonania są najbardziej odpowiednią formą w stosunku do wyraźnych oczekiwań społecznych (ryc. 6).

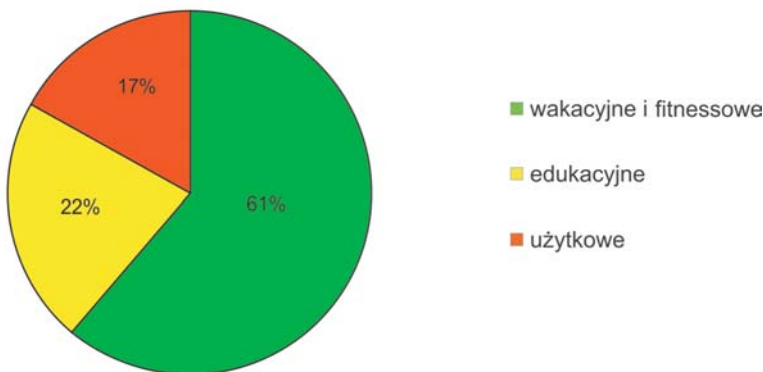
Być może warto więc wprowadzić obok pedagogicznego i muzealnego (ryc. 5) trzeci kierunek edukacji leśnej - ekoturystyczny? Wszak sama idea ścieżek pochodzi z epoki romantycznych ..ogrodów. W tym wypadku nie idzie oczywiście o zakładanie kolejnych świątyń dumania, gdzie czytać by można mickiewiczowskie poematy sławiące piękno przyrody lub naturalistyczną prozę Dygasińskiego, ile o wykorzystanie naturalnych obecnie tendencji powszechniejszego zainteresowania zjawiskami przyrodniczymi z jednej strony, a okiełznaniem nadmiernego

ru turystycznego z drugiej. Najlepszą i już poniekąd z powodzeniem wdrażaną realizacyjną są interdyscyplinarne ćwiczenia, warsztaty, rajdy i biegi terenowe (Anderwald 2005b, Chęcińska 2002, Czech 2005, Ertel 2006, Kamiński 2005, Obidziński 2005).

Ryc. 5. Istniejące i potencjalne kierunki edukacji leśnej oraz efekty edukacyjne.
Fig. 5. Existing and potential directions of forest education and the educational effects

Ryc. 6. Preferowane formy rekreacji w lasach (za E. i K. Janeczko 2004).
Fig. 6. The most popular forms of the recreation in forests (E. and K. Janeczko, 2004)

Projekty edukacyjne - syptom czasów przelomu

W dobie transformacji świadomości ekologicznej istotną formą często spontanicznych działań proekologicznych są programy edukacyjne - finansowane przez fundusze rządowe i społeczne bądź wykonywane na zasadzie wolontariatu, zwykle przez organizacje pozarządowe. Projekty edukacyjne są także jedną z ciekawszych form nauczania pozalekcyjnego i antidotum na szkolną rutynę. Poniżej przegląd najciekawszych z okresu przed i po *Szczycie Ziemi*.

1986 r. - Dania. Interpretatorzy przyrody - bezpośrednie spotkania specjalnie przygotowanych ludzi ze społeczeństwem w celu *thumaczenia natury*. Inspiracja: amerykańskie parki narodowe. Hasło: *Mysł globalnie - działaj lokalnie*. W ciągu kilkunastu lat z 14 interpretatorów powstała obecnie grupa ponad 260 osób, z czego ponad połowa jest zatrudniona na pełnym etacie w nadleśnictwach, samorządach lokalnych, NGO's. Odpowiednik polski to liderzy edukacji ekologicznej.

1990 r. - Polska. Dni Ziemi - edukacja środowiskowa polegająca na bezpośrednim kontakcie z naturą poprzez pieszą wycieczkę, rajd, pracę w ogrodzie itp.

1991 r. - Szwecja. Ekologic. Program edukacyjny dla nauczycieli Szwedzko-Polskiego Towarzystwa Ochrony Środowiska (SPM) w Sztokholmie. Wskazuje nauczycielom, jak w atrakcyjny sposób, w oparciu o metody nowoczesnej dydaktyki, przekazywać wiedzę o środowisku. Obejmuje warsztaty i szkolenia z zakresu interaktywnych metod nauczania przyrody.

1993 r. - Polska. KOO. *Ochrona rzadkich gatunków ptaków drapieżnych w Polsce*. Program Komitetu Ochrony Orłów realizujący oprócz monitoringu gatunków w dużym zakresie program spotkań i szkoleń środowiska leśników. Łącznie do 2005 r. przeszkolono około 5 tys. pracowników LP, zaś w 2003 r. prawie 10 tys. nauczycieli i liderów EE.

1994 r. - USA. GLOBE - ogólnoświatowy program badający stan Ziemi jako wieloskładnikowego systemu. Obecnie skupia ponad 10 tys. szkół z około 100 krajów, tj. ok. miliona uczniów i 16 000 nauczycieli. W Polsce od 1997 r. Oprócz nowoczesnych metod edukacji, np. prowadzenie lekcji w terenie, w programie wykorzystywane są najnowsze zdobycze techniki, nowoczesny sprzęt (odbiorniki GPS), zdjęcia satelitarne i oprogramowanie do ich interpretacji, internet itp.

1994 - Polsko-Amerykański Program Edukacji Ekologicznej KRĄG. Program dotyczy głównie tematyki związanej z doskonaleniem i wprowadzaniem nowych form edukacji prośrodowiskowej w przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, m.in.: doskonalenia form i treści edukacji środowiskowej propagujących rozwój zrównoważony; angażowania w edukację społeczeństw lokalnych, prezentacji rozmaitych technik, interaktywnych metod nauczania; wdrażania edukacji środowiskowej o charakterze interdyscyplinarnym.

1998 r. - Polska. Program edukacyjny *Bocian*. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody pro Natura. Szerzenie wiedzy nt. bociana białego wśród młodzieży

szkolnej połączone z inwentaryzacją, monitoringiem i działaniami ochronnymi. Organizacja i koordynacja wyjazdów i wypraw edukacyjnych, aktywizacja szkół i nauczycieli.

1999 r. Dania/Polska. Rozwój CEPL w Rogowie.

Polsko-duński projekt edukacyjny *Rozwój CEPL w Rogowie* był realizowany w latach 1999-2001 jako wspólne przedsięwzięcie WL SGGW w Warszawie oraz Szkoły Leśnej z Fredensborg w Danii.

Początki CEPL i program duński

CEPL powołano w 1996 r. na terenie Leśnego Zakładu Doświadczalnego SGGW w Rogowie. Był to wynik wspólnego przedsięwzięcia dyrekcji generalnej LP i SGGW w W-wie. Prace remontowo-budowlane trwały w latach 1997-2000. Najpierw wyremontowano bursę, potem zaś rozbudowano budynek muzealno-wystawienniczy. CEPL tworzone od podstaw zarówno w sensie fizycznym, materialnym, strukturalnym i merytorycznym. Kierowane przez dra Krzysztofa Będkowskiego Centrum stało się szybko znaczącą jednostką w polskiej edukacji leśnej. Usytuowane w środku Polski, pod merytoryczną opieką macierzystej uczelni SGGW, objęło swoim zasięgiem uczniów szkół leśnych, studentów wydziałów leśnych, absolwentów techników i szkół wyższych, kadrę kierowniczą Lasów Państwowych, leśników-naukowców, a także dzieci, młodzież i dorosłych niezwiązanych z leśnictwem.

Określono główne cele działalności (Będkowski 2001), które są aktualne do dziś:

- doskonalenie kadr leśnych,
- wspomaganie działalności dydaktycznej Uczelni,
- edukacja leśna społeczeństwa.

Zajęcia edukacyjne dla dzieci i młodzieży prowadzono w CEPL także od samego początku, tj. od 1996 r. We wstępnej ofercie wybrano takie tematy, które wykorzystywały miejscowe walory przyrodnicze oraz zaplecze ośrodka edukacyjnego:

- las, park,
- arboretum,
- Muzeum Lasu i Drewna,
- izbę edukacyjną.

Przełomowym momentem w historii CEPL było przystąpienie do *Programu duńskiego*. Realizacja projektu miała miejsce w latach 1999-2001. Latem 1999 r. kilkanaście osób uczestniczyło w warsztatach z zakresu edukacji przyrodniczej w Danii pod kierunkiem Anne Johannisson. Pod Jej opieką sformułowano później tematy, układ i zakres scenariuszy, które w większości znajdują się także dzisiaj

w Orlim CEPL. Próbne zajęcia przeprowadzono na uczniach rogowskich. Bezpiecznej recenzji dokonała Alina Rodziewicz, Irena Jarzyńska oraz A. Jasna-Bska-Kołodzyńska. Kierownikiem projektu ze strony polskiej był Krzysztof Będkowski.

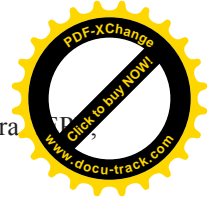

Fot. 3. Podczas zajęć w ramach projektu duńskiego szczególną uwagę zwracano na ćwiczenia integrujące grupę oraz aktywizujące metody nauczania (fot. M. Sławski - archiwum CEPL).

Photo 3. During the classes according to the Danish project paid special attention to integrated and motivating exercises (photo M. Sławski - the archive of CEPL)

Podstawowymi celami realizowanego projektu duńskiego było wdrożenie duńskich osiągnięć w dziedzinie podnoszenia poziomu świadomości ekologicznej w społeczeństwie (import know-how) oraz utworzenie w Rogowie dobrze funkcjonującego centrum edukacji ekologicznej.

W ramach *Projektu* opracowano i przeprowadzono kursy szkoleniowe dla leśników z zakresu trwałego i zrównoważonego leśnictwa; dla leśników, pracowników ośrodków edukacyjnych i nauczycieli - z zakresu podnoszenia poziomu świadomości ekologicznej i leśnej; opracowano i przetestowano terenowe zajęcia EE dla dzieci i młodzieży; sporządzono plan rozwoju bazy materialnej ośrodka -

modernizacji Muzeum Lasu i Drewna, wyposażenia izby edukacyjnej, biur i sal seminaryjnych. Przygotowano także biznes-plan dla CEPL.

Określono priorytety działania CEPL dotyczące:

- doskonalenia zawodowego leśników w kontekście propagowania współczesnych zagadnień zrównoważonej gospodarki leśnej,
- kształtowania świadomości ekologicznej i leśnej społeczeństwa poprzez doskonalenie zawodowe pracowników zajmujących się działalnością edukacyjną w parkach narodowych i krajobrazowych, leśnych kompleksach promocyjnych itp.

Opracowano i zrealizowano następujące kursy:

- *Z zakresu komunikacji społecznej* (dla leśników),
- *Odnowienia naturalne i zalesianie gruntów porolnych* (dla leśników),
- *ZUL a zrównoważone leśnictwo* (dla właścicieli zakładów leśnych),
- *Nadzieje i zagrożenia w edukacji leśnej* (dla leśników i organizacji pozarządowych),
- *O lesie prawie wszystko* (dla nauczycieli).

Opracowano pakiet scenariuszy zajęć z terenowej edukacji ekologicznej, które odtąd stanowią ofertę edukacyjną ośrodka. Powstały scenariusze zajęć dla uczniów z różnych przedziałów wiekowych. Należy podkreślić, że zajęcia te umożliwiają poznawanie zagadnień przyrodniczych z wykorzystaniem tzw. metod aktywizujących. Scenariusze są na bieżąco aktualizowane, modyfikowane i uzupełniane.

Nastąpił rozwój bazy materialnej ośrodka:

- zakup wyposażenia do auli oraz sal dydaktycznych,
- wyposażenie izby edukacyjnej,
- modernizacja i wyposażenie ekspozycji muzealnych.

CEPL obecnie

CEPL nadal realizuje różnorodne formy działań edukacyjnych, do których zostało powołane. Są to liczne konferencje, seminaria, szkolenia, kursy, warsztaty, narady, spotkania i zajęcia z młodzieżą szkolną w ramach zielonych szkół czy lekcji w lesie. Z zestawienia różnych form rekreacyjno-edukacyjnych na terenie LKP *Lasy Spalsko-Rogowskie* (ryc. 7) wynika, że statystycznie co czwarty odwiedzający rogowskie Arboretum przy okazji zapoznaje się ze zbiorami Muzeum Lasu i Drewna (ok. 12,5 tys.), gdzie pracownicy CEPL oprowadzają wycieczki i niekiedy realizują tzw. *lekcje muzealne*. W tych ostatnich młodzież za pomocą ukierunkowanych pytań szuka samodzielnie odpowiedzi zawartych w licznych informacjach i podpisach pod eksponatami. Szczupłość powierzchni wystawienniczej rekompensowane są często aktywizującymi formami pracy.

Fot. 4. Muzeum Lasu i Drewna cieszy się dużym powodzeniem u osób w różnych przedziałach wieku. Średnio w ciągu roku przewijają się tutaj ok. 2 tys. dorosłych i ok. 10 tys. dzieci. (fot. D. Anderwald - archiwum CEPL).

Photo 4. Museum of the Wood and Forest is famous for the people of different age. In every year there are about 2000 adults and 10000 children on average (photo D. Anderwald - the archive of CEPL)

Jedną z ważniejszych form edukacyjnych są zajęcia edukacyjne z młodzieżą. Mają tutaj swoje liczne kontynuacje założenia metodyczne programu duńskiego - podczas lekcji w lesie oraz warsztatów ekologicznych (fot. 5). W 2005 r. CEPL przeprowadziło 116 lekcji po 2 godziny oraz 10 lekcji 3-4 godzinnych. *Wraz z zieloną szkołą* dla uczniów XIV LO im. Stanisława Staszica z Warszawy (6 grup po 3 dni, razem 180 godz. zajęć) w różnorodnych tematycznie zajęciach edukacyjnych uczestniczyło około 4 tys. dzieci i młodzieży. Przeprowadzane przez pracowników CEPL zajęcia są płatne, tym bardziej więc wymagają starannego przygotowania. Ponieważ nie są to z założenia zwykłe lekcje, realizowane są wg starannie przygotowanych wcześniej konspektów, w których określone są szczegółowo cele i metody w zależności od tematu i wieku uczestników. Poszczególne tematy zajęć wraz z ich krótkimi streszczeniami są zebrane w całościową ofertę edukacyjną dostępną dla nauczycieli w formie wydruku oraz na aktualizowanej na bieżąco stronie internetowej CEPL.

Fot. 5. Na zdjęciu młodzież licealna podczas nauki i jednocześnie dobrej zabawy techniką stop-klatki (fot. D. Anderwald - archiwum CEPL).

Photo 5. The teenagers learning and having good time at the same time (photo D. Anderwald - the archive of CEPL)

CEPL organizuje również corocznie konferencję pn. *Współczesne Zagadnienia Edukacji Leśnej Społeczeństwa* - dla edukatorów leśnych, osób związanych z edukacją ekologiczną, a także przedstawicieli edukacji formalnej. W 2005 r. w jubileuszowej X konferencji uczestniczyło 190 osób. Temat przewodni *Rola turystyki, rekreacji i zabawy w edukacji leśnej społeczeństwa* spotkał się z dużym zainteresowaniem. Spotkania w Rogowie służą rzeczywiście roboczej wymianie doświadczeń z dziedziny edukacji leśnej społeczeństwa. Do realizacji zasad zrównoważonego rozwoju niezbędna jest bowiem dobrze przygotowana kadra specjalistów - inżynierów środowiska, nauczycieli i wychowawców.

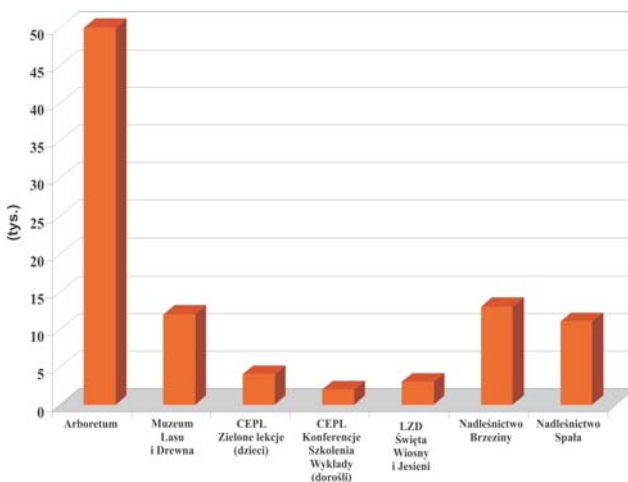
W 2005 r. Centrum inicjowało i zorganizowało *I Konferencję Aktywne metody ochrony przyrody w zrównoważonym leśnictwie* z myślą o tym, aby była to druga cykliczna konferencja CEPL. Konferencja ta dotyczy praktycznych metod ochrony przyrody w leśnictwie zrównoważonym. Ma charakter ogólnopolskiego forum wymiany doświadczeń i poglądów w tym zakresie. Przeznaczona jest głównie dla pracowników Lasów Państwowych, parków narodowych i krajobrazowych, środowisk akademickich oraz organizacji pozarządowych związanych z problematyką aktywnej ochrony przyrody w lasach. I Konferencja spotkała się z ogromnym zainteresowaniem i zgromadziła łącznie 220 osób.

matyczne konferencje są również w pewnym sensie formą edukacji, t. na poziomie ogólnokrajowym. Oprócz przekazywania wiedzy towarzyszą im także moderowane dyskusje panelowe w gronie najwyższych specjalistów w danej dziedzinie - ludzi nauki i praktyki. Są to więc z założenia przedsięwzięcia opinio- twórcze, zwłaszcza gdy uczestniczą w nich przedstawiciele decydenckich instytucji państwowych i akademickich.

Fot. 6. Podczas konferencji dochodzi do wielu pouczających spotkań *na szczycie* (fot. T. Modliński - archiwum CEPL).

Photo 6. During the conferences there are many salutary summit talks (T. Modliński - the archive of CEPL)

Ryc. 7. Liczba uczestników różnych form rekreacyjno-edukacyjnych na terenie LKP *Lasy Spalско-Rogowskie* w 2005 roku.

Fig. 7. Number of the participants of various recreational and educational forms in the Forest Promotional Complex Lasy Spalско-Rogowskie in 2005

Od kilku lat, dwa razy w roku, CEPL jest współorganizatorem dużej z imprezy dla lokalnej społeczności pod nazwą *Święto Wiosny i Święto Jesieni*. Patronat medialny obejmuje lokalna prasa i radio. W czasie dwóch dni w obiektach Leśnego Zakładu Doświadczalnego SGGW pracownicy zachęcają wszystkich do spędzenia kilku godzin na świeżym powietrzu oferując różnorodne formy aktywności. Przygotowane liczne atrakcje oraz nagrody sprawiają, że ta forma autoprezentacji przyciąga każdorazowo liczną rzeszę ludzi (maksymalnie do 3-4 tys. w ciągu dwóch dni). W tym czasie można zapoznać się ze specyfiką poszczególnych jednostek LZD, odwiedzić arboretum, muzeum, zakupić sadzonki do swoich przydomowych ogrodów, poradzić się specjalistów w wielu kwestiach, np. jak pielęgnować nasadzenia, ale też jak zbudować budkę dla sowy.

Fot. 7. Podczas zakładowych świąt mają miejsce liczne kiermasze, konkursy, wystawy i spotkania z ciekawymi ludźmi (fot. D. Anderwald - archiwum CEPL).

Photo 7. During the Spring Feasts and the Autumn Feasts there are many interesting events (photo D. Anderwald - the archive of CEPL)

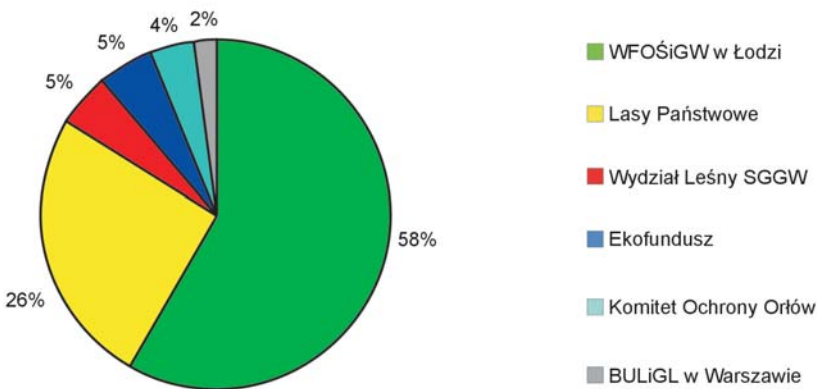

Aktywność CEPL w pozyskiwaniu środków

CEPL jako jednostka samofinansująca się aktywnie zabiega o środki finansowe, oferując następujące produkty i usługi:

- organizację szkoleń i konferencji wraz z przygotowaniem materiałów konferencyjnych,
- wynajem auli i sal seminaryjnych,
- sprzedaż biletów do Muzeum Lasu i Drewna,
- sprzedaż wydawnictw własnych i zewnętrznych,
- sprzedaż okolicznościowych pamiątek,
- sprzedaż usług edukacyjnych (np. lekcje w lesie),
- wynajem obiektów sportowych (kort tenisowy, boisko do siatkówki /koszykówki).

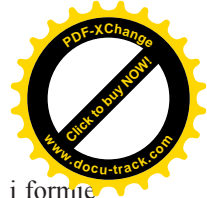
Jednocześnie CEPL korzysta ze źródeł zewnętrznych, na zasadzie dofinansowania przeprowadzanych działań (ryc. 8). Największe wsparcie uzyskano ze strony Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi (58%) oraz Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych (26%). W pierwszym przypadku były to środki przeznaczone na druk zeszytów *Studia i Materiały CEPL*, w drugim zaś głównie na organizację konferencji i druk materiałów.

Ryc. 8. Pozyskanie środków zewnętrznych przez CEPL w 2005 roku.
Fig. 8. The outside sources of covering the costs of The Center for Nature and Forestry Education in 2005

Krajowe projekty CEPL

Ważną formą aktywności CEPL jest realizacja różnorodnych w treści i formie projektów. O ile Program duński był projektem inwestycyjno-edukacyjnym przeprowadzonym z dużym rozmachem, pozostałe nie wymagają już tego typu doposażania Centrum i mogą koncentrować się na specyfice edukacyjnej. I tak kolejno przeprowadzono następujące projekty:

- 2000 r. Projekt: *Opracowanie wystawy oraz programu edukacyjnego Nietoperze w MLiD* (scenariusze zajęć). Kierownik projektu: K. Będkowski,
- 2003 r. *Konkurs dla uczniów gimnazjów*. Zadania konkursowe aktywizowały uczniów i zachęcały do wyjścia w teren, prowadzenia obserwacji, dokonywania pomiarów i doświadczeń. Kierownik projektu: M. Sławski,
- 2004 r. *Leśnik gospodarzem lasu*. Program adresowany do leśników i nauczycieli zachęcający do nawiązywania bliższej współpracy i wspólnego organizowania lekcji w lesie z rozpisаныmi rolami. Kierownik projektu: H. Będkowska,
- 2004 r. Konkurs fotograficzny *Martwe Drzewo*. Przeznaczony dla uczniów szkół o profilu leśnym. Kierownik projektu: D. Anderwald,
- 2005 r. *Bubobory*. Przykład edukacji dorosłych, głównie środowiska leśników i ornitologów, pracowników parków krajobrazowych, parków narodowych, urzędów i wyższych uczelni w celu inwentaryzacji i ochrony sów leśnych. Kierownik projektu: D. Anderwald.

Wydawnictwa CEPL

Wydawnictwa CEPL to głównie *Studia i Materiały CEPL*. Jest to periodyk wydawany w języku polskim z angielskimi streszczeniami oraz tłumaczeniami tabel i wykresów. Zawiera oryginalne prace z dziedziny leśnictwa, edukacji przyrodniczo-leśnej oraz ochrony przyrody w zrównoważonym leśnictwie. Wszystkie prace są recenzowane. Zeszyty ukazują się w cyklu półrocznym jako pokłosie dwóch cyklicznych konferencji organizowanych przez CEPL lub konferencji zewnętrznych. Do tej pory ukazało się 12 numerów obejmujących:

- wystąpienia z cyklicznej konferencji edukacyjnej pn.: *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa* (z. 1,2,5,6,8-10),
- scenariusze terenowych zajęć edukacji przyrodniczej (z. 3, 4),
- zadania konkursowe dla gimnazjalistów (z. 7),
- wystąpienia z konferencji pn.: *Aktywne metody ochrony przyrody w zrównoważonym leśnictwie* (z. 11).
- wystąpienia z konferencji pn.: *Ochrona drapieżnych zwierząt, a rozwój cywilizacyjny społeczeństw ludzkich. Poszukiwanie kompromisów* (z. 12).

Wcześniej wydano także trzy ciekawe pozycje w ramach projektu duńskiego:

Tablice informacyjne i foldery w edukacji przyrodniczej, Podręcznik o sposobach komunikacji oraz Interpretacja przyrody - na dobry początek. Podręcznik dla instruktorów przyrody i ich pracodawców, Zapraszamy do Rogowa na spotkania z przyrodą

W 2004 r. powstały foldery informacyjne (LZD, Arboretum, CEPL) oraz plakat i foldery dotyczące LKP Lasy Spalsko-Rogowskie (ostatnie wydane wspólnie z nadleśnictwem Brzeziny).

Wnioski

Obecnie nikt nie ma i nie powinien mieć monopolu na prowadzenie edukacji ekologicznej. W efekcie przemian ustrojowych i ekonomicznych lat 90. i w konsekwencji zmian w świadomości przyrodniczej polskiego społeczeństwa - zajmują się tym obecnie organizacje pozarządowe, parki narodowe i krajobrazowe, agencje rządowe (Konopka 2005) i instytucje, np. Lasy Państwowe. Wszystkie te jednostki powinny ze sobą ściśle współpracować, zwłaszcza że potrzeba ich istnienia będzie coraz większa. Przygotowywana przez nie oferta powinna uwzględniać wzrastające wymagania społeczeństwa, którego świadomość ekologiczna ulega nieustannej zmianie na korzyść postrzegania człowieka jako jednego z wielu składników środowiska naturalnego. Lasy pełniąc funkcje prozdrowotne są bardzo atrakcyjne dla *zwykłych* turystów, którymi stopniowo coraz częściej będą ludzie w wieku średnio 36-45 lat, pragnący wypoczynku połączonego głównie z aktywnością fizyczną. Stopniowo następowała będzie także ekologizacja turystyki; typ ekoturysty jest bardziej wymagającym klientem i oczekuje ciekawszej (eko)oferty. Ośrodki zajmujące się edukacją dzieci i młodzieży szkolnej powinny spełniać szereg wymogów (ryc. 9) i zatrudniać specjalistów - godziwie wynagradzanych edukatorów, ponieważ integralnym składnikiem prowadzonej tam edukacji jest też wychowywanie przyszłego, dorosłego społeczeństwa.

Jednocześnie wzrastający ruch turystyczny będzie stwarzał realne zagrożenia różnych ekosystemów, zwłaszcza leśnych. Jest to zjawisko nieuniknione. Lasów nie można zamknąć przed zwiedzającymi, ale należy monitorować ich liczbę i dobrze przygotować się na przyjęcie (eko)turystów, ponieważ 70% szkód wyrządzonych przyrodzie wynika z niewiedzy i nieświadomości przyrodniczej rekreantów (Kostowicki 1977). Głównym powodem wydają się być encyklopedyczne programy szkolne - nie wiemy, bo nie znamy podstawowych gatunków roślin i zwierząt, które żyją obok nas! Dzięki zmianom zachodzącym w szkolnictwie oraz wsparciu przez edukację nieformalną, sytuacja ta może ulegać poprawie. Jest to jednak proces zmuszający do wielu wysiłków; długotrwały, żmudny i wymagający nieustannego samodoskonalenia. Ponadto procesu edukacyjnego w LP nie powinno się zanadto centralizować, a opinie opierać tylko na suchej statystyce, która może być złudna, głównie w stosunku do jakości oferowanych usług zarówno edukacyjnych jak i turystycznych.

Ryc. 9. Cechy ośrodka edukacji przyrodniczo-leśnej (OEPL) w czasach transformacji świadomości ekologicznej.

Fig. 9. The features of the Center for Nature and Forestry Education in the years of transformation of ecological awareness

W kontekście zachodzących przemian świadomości ekologicznej starzejącego się polskiego społeczeństwa istnieje pilna potrzeba określenia:

- jaki przyjąć kierunek edukacji leśnej całego społeczeństwa (prodydaktyczny, proekologiczny, proturystyczny)?
- które miejsca w LP (LKP?) najlepiej nadają się do przyjęcia turystów?
- jak zorganizować ruch turystyczny w lasach?
- (czy) i jak przygotować leśników do obsługi ruchu turystycznego w lasach?
- jak urozmaicić ofertę rekreacyjno-edukacyjną dla ludzi w średnim wieku?
- jak łączyć edukację z rekreacją?
- skąd wziąć pieniądze (odpłatność, podatki, sponsorzy, wolontariat)?

Anderwald D., Lontkowski J., Rodziewicz A., Wójcik C. 2002. Ptaki drapieżne. Scenariusze zajęć lekcyjnych (red. A. Rodziewicz). Komitet Ochrony Orłów, Olsztyn.

Anderwald D. 2005a. Udział NGO w radach społeczno-naukowych przy leśnych kompleksach promocyjnych. Materiały z konferencji: 10 lat Leśnych Kompleksów Promocyjnych. CILP, Warszawa: 79-82.

Anderwald D. 2005b. Bubobory - skuteczna metoda edukacji przyrodniczej dorosłych? W: Anderwald D. (red.). Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (10): 7-17.

Antczak A. 2003. Tworzymy ścieżkę edukacyjną w nadleśnictwie. W: Poradnik edukacji leśnej. CILP, Warszawa, z. 4.

Będkowski K. 1996. Rola i zadania Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie w systemie edukacji leśnej społeczeństwa. W: Materiały z I konferencji: Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. CEPL, Rogów: 13-20.

Będkowski K. 2001. Polsko-duński projekt edukacyjny „Rozwój Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie”. W: Będkowski K. (red.). Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2(5): 133-167.

Burger T. 2005. Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego. Inst. Gosp. Przestrz. i Mieszk., Warszawa.

Chęcińska G. 2002. Rajdy Dnia Ziemi jedną z form organizacji czasu wolnego dzieci i młodzieży. W: Olenderek H. (red.). Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 1(6): 19-31.

Chrzanowski T. 2005a. Raport z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2004 roku. DGLP, Warszawa.

Chrzanowski T. 2005b. Sukcesy i porażki edukacji leśnej prowadzonej przez PGL Lasy Państwowe. W: Anderwald D. (red.). Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (10):25-43.

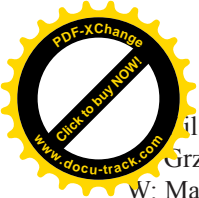
Czech T. 2005. Opis warsztatów terenowych na interdyscyplinarnej orońskiej ścieżce dydaktycznej. W: Anderwald D. (red.). Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2 (9): 43-69.

Czołnik B. 1996. Edukacja środowiskowa w Ośrodku Kultury Leśnej w Gołuchowie. W: Materiały z I konferencji: Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. CEPL, Rogów: 21-26.

Dorst J. 1971. Zanim zginie przyroda. WP Warszawa.

Duricek M. 2003. Turyści a ekoturysty. W: Materiały z V krajowej konferencji: Ochrona przyrody a turystyka. Uniw. Rzesz., Rzeszów: 49-52.

Ertel R. 2006. Edukacja leśna w LZD Siemianice. Biegi na orientację. W: Anderwald D. (red.). Rola turystyki, rekreacji i zabawy w edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (13).

- ... i W. 2006. Lasy na świecie. *Echa Leśne*, Nr 2(538): 16-18.
- Grzywacz A. 1996. Zadania edukacji leśnej jako części edukacji ekologicznej. W: Materiały z I konferencji: Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. CEPL, Rogów: 7-12.
- Grzywacz A. 2002. Zintegrowana edukacja leśna na poziomie podstawowym. W: Będkowski K. (red.). *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 1(6): 50-64.
- Hyży M., Juszczak M., Lisowska A. 2005. *Leśny Przewodnik Turystyczny*. DGLP, Bedoń.
- Kamiński Z. *Górą nasi, czyli rowerkiem przez las*. W: Anderwald D. (red.). *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (10):87-97.
- Konieczny K., Guziak A., Szulc-Guziak D., Konieczna A. 2004. *Ptaki*. Podręcznik dla nauczycieli. Ogól. Tow. Ochr. Ptaków, Gdańsk.
- Konopka J. 2005. Edukacja ekologiczna w Polsce - zadania i realizacja. W: Anderwald D. (red.). *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (10):97-106.
- Kozłowski M.W. 2005. Entomologia w przyrodniczej edukacji dzieci. W: Anderwald D. (red.). *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2 (9): 79-91.
- Kurdwanowska D. 2006. *Ucieczka do wolności*. *Twój Styl*, 76-82.
- Lisowska A., Hyży M. 2005. Oferta turystyczna leśnych kompleksów promocyjnych i ich miejsce na rynku turystycznym - teraz i w przyszłości. Materiały z konferencji: 10 lat Leśnych Kompleksów Promocyjnych. CILP, Warszawa: 83-92.
- Marszał U. 2001. W: Kotynia T. (red.). *Szanse i zagrożenia edukacji ekologicznej w terenie*, Łódź, Stow. Zielona Szkoła: 33-41.
- Obidziński A. 2005. Interdyscyplinarne ćwiczenia terenowe - nowa forma nauczania na SGGW. W: Anderwald D. (red.). *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2 (9): 103-113.
- Okołów G. 2001. *Mity i legendy edukacji przyrodniczo-leśnej*. W: Będkowski K. (red.). *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2(5): 92-95.
- Olażek R. 1999. Edukacja ekologiczna w systemie powszechnej oświaty. W: Kotynia T. (red.). *Szanse i zagrożenia edukacji ekologicznej w terenie*, Łódź, Stow. Zielona Szkoła: 9-15.
- Olenderek H. 2001. *Aspekty wychowawcze edukacji przyrodniczo-leśnej*. W: Będkowski K. (red.). *Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2(5): 96-102.
- Paluch T. 2006. *Rekreacyjna rola lasów w Szwecji*. W: Anderwald D. (red.). *Rola turystyki, rekreacji i zabawy w edukacji leśnej społeczeństwa*. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (13).

Łukasz K., Kikulski J. 2006. Właściwości zdrowotne lasów jako przyrodniczo-rekreacyjny. W: Anderwald D. (red.). Rola turystyki, rekreacji i zabawy w edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (13).

Przybylski P. 2005. Edukacja leśna - a co to takiego? CILP, Echa Leśne 11 (535):15.

Riedl T. 1997. Dewastacja leśnych ekosystemów rekreacyjnych a wiedza przyrodnicza rekreantów. W: Będkowski K. (red.). Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. CEPL, Rogów: 120-124.

Rodziewicz A. 2006. Funkcje lasów mazowieckich i łódzkich w świetle zrównoważonego rozwoju. W: Anderwald D. (red.). Aktywne metody ochrony przyrody w zrównoważonym leśnictwie. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 1 (11): 37-45.

Skarga B. 2006. Inteligencja zamilkła. Agora S.A., Gaz. Wyb. 12.5019:10-11.

Soida D. 1996. Formy i treści edukacji środowiskowej realizowanej przez ośrodki edukacji ekologicznej w Krakowie. W: Materiały z I konferencji: Współczesne zagadnienia edukacji leśnej społeczeństwa. CEPL, Rogów: 32-36.

Soszyński B. 2001. Owady jako przedmiot edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży. W: Kotynia T. (red.). Szanse i zagrożenia edukacji ekologicznej w terenie, Łódź, Stow. Zielona Szkoła: 87-92.

Wnuk Z. 2003. Przedmowa do materiałów z V krajowej konferencji: Ochrona przyrody a turystyka. Uniw. Rzesz., Rzeszów: 7-11.

Zin W. 2005. Lasy na pograniczu XX i XXI wieku: zagrożenia psychosfery. W: Materiały z konferencji: Polskie lasy i leśnictwo w Europie. CILP, Warszawa.

Żornaczuk A. 2006. Dzieci o lesie, czyli co nam daje las - las i leśnictwo oczami 12-latków. W: Anderwald D. (red.). Rola turystyki, rekreacji i zabawy w edukacji leśnej społeczeństwa. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 3 (13).

Dariusz Anderwald

Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej
Leśny Zakład Doświadczalny SGGW w Rogowie
anderwald.lzd@interia.pl